

5. Смоліна І. С. Використання комп'ютерних технологій при вивченні курсу „Застосування комп'ютерних технологій в навчальному процесі” / І. С. Смоліна // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Харків : УІПА, 2006. – 186 с.
6. Смоліна І. С. Моделювання цілей і змісту навчання майбутніх інженерів-педагогів на основі використання дводольного графу / І. С. Смоліна // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2011.– №4. – 263 с.
7. Смоліна І. С. Проблема навчання студентів використовувати комп'ютерні технології в управлінні виробництвом / І. С. Смоліна // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2009. – № 1. – 144 с.
8. Смоліна І.С. Методика навчання майбутніх інженерів-педагогів застосовувати комп'ютерні технології в управлінні виробництвом: дис. ... кандидата пед.наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (технічні дисципліни) / Смоліна Ірина Сергіївна. – Бердянськ., 2012. – 266 с.

Анотація

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх інженерів-педагогів застосовувати комп'ютерні технології в управлінні виробництвом, реалізація методу навчання майбутніх інженерів-педагогів застосовувати комп'ютерні технології в управлінні виробництвом на основі використання дводольного процедурного графу подання змісту навчання.

Аннотация

В статье рассматривается проблема подготовки будущих инженеров-педагогов применять компьютерные технологии в управлении производством, реализация метода обучения будущих инженеров-педагогов применять компьютерные технологии в управлении производством на основе использования двудольного процедурного графа представления содержания обучения.

Summary

The problem of training of future engineers and educators to use computer technology to production management, the implementation of the training of future engineers, and educators to use computer technology in the management of production through the use of the bipartite graph representation of procedural learning content.

Ключові слова: комп'ютерні технології, застосування комп'ютерних технологій в управлінні виробництвом, метод навчання, дводольний процедурний граф.

Ключевые слова: компьютерные технологии, применение компьютерных технологий в управлении производством, метод обучения, двухдольный процедурный граф.

Key words: computer technology, the application of computer technology in the management of production, teaching method, bilobate procedural graph.

Подано до редакції 15.03.13.

УДК 378(075.8)

©2013

Федірчик Т.Д.

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Незважаючи на складні соціально-економічні проблеми в системі сучасної вищої освіти, інтерес випускників до викладацької діяльності у вищих навчальних закладах (ВНЗ) не знижується. Так, опитування 987 студентів-магістрантів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ), Чернівецького медичного університету (ЧМУ), Буковинської державної фінансової академії (БДФА) показало, що близько 21,5 % випускників у майбутньому хотіло б займатися науково-педагогічною діяльністю. Проте, як свідчить статистика, майже третина молодих викладачів після декількох років роботи у ВНЗ змінюють місце діяльності, визначаючи основними причинами: матеріальну невлаштованість, труднощі в організації роботи зі студентами, високі вимоги до професійної діяльності, взаємини, які не склалися в колективі та неготовність до виконання науково-педагогічної діяльності та інші. Ми припускаємо, що така ротація абсолютно не раціональна як для самих викладачів, так і для суспільства, в цілому, і вважаємо важливим проведення емпіричних досліджень особливостей діяльності молодих викладачів ВНЗ з метою виявлення переваг і недоліків, труднощів їх професійної діяльності та врахування даної специфіки при організації в майбутньому методичної допомоги, що спрямовуватиметься на розвиток їх педагогічного професіоналізму, який, у свою чергу, дозволить підвищити якість вищої освіти загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Аналіз сучасних досліджень дозволяє стверджувати, що однозначного тлумачення поняття “молодий викладач” в психолого-педагогічній літературі ми не виявили. На сьогодні існує декілька досліджень, які прямо чи опосередковано торкалися проблеми молодих кадрів у системі освіти, зокрема й вищої. У системі вищої освіти категорію молодого викладача досліджувала російська вчена Іванець Н.В., яка вивчала особливості

професійного становлення молодого викладача, якого автор називає викладачем-початківцем і вважає, що “це той викладач, який працює у ВНЗ три-п'ять років, незалежно від віку” [3, с. 29].

На рівні дисертаційних досліджень, що проводились українськими вченими наявні роботи Я.В.Абсаямової, С.М.Хатунцевої, Н.І.Лісової. Я.В.Абсаямова, досліджуючи професійну адаптацію молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах, молодими викладачами вважає “педагогічних і науково-педагогічних працівників – випускників педагогічних вищих навчальних закладів, які розпочинають професійну діяльність з викладання предмета (іноземної мови) студентам ВНЗ I-II та III-IV рівнів акредитації і мають адаптуватися до професійної діяльності у нових умовах” [1, с. 33]. С.М.Хатунцева, також вивчаючи проблему адаптації викладачів-початківців до професійно-педагогічної діяльності, називає молодих викладачів викладачами-початківцями, звертаючи увагу на те, що “викладач-початківець у процесі входження в освітнє середовище засвоює її норми, ціннісні орієнтації, традиції, вимоги, постійно взаємодіючи зі студентами, колегами, адміністрацією, спирається на наявну матеріальну базу, поглиблює своє володіння змістом освіти, трансформує своє розуміння глобальних цілей освіти і формує власні локальні цілі, узгоджені із цілями глобальними, своїх колег, адміністрації, студентів” [7, с. 35, 72].

Поряд з наявними дослідженнями констатуємо, що вивчення особливостей науково-педагогічної діяльності молодих викладачів вищої школи з метою розробки подальшої системи їх професійного розвитку не здійснювалося.

Формулювання цілей статті... Метою даної публікації є аналіз особливостей професійної діяльності молодих викладачів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації на основі емпіричних досліджень з подальшою розробкою системи розвитку педагогічного професіоналізму даної категорії науково-педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження... З точки зору нашого дослідження, *молодий викладач – це педагог, який працює на посаді науково-педагогічного працівника чотири-п'ять років, незалежно від віку, та проходить процес професійного й особистісного розвитку в процесі науково-педагогічної діяльності в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу.* Часові межі: “чотири-п'ять років” обумовлені, на нашу думку, термінами визначення проблематики подальших наукових досліджень (приблизно 1 рік), навчання в аспірантурі на денній чи заочній формі (3-4 роки), викладання навчальних дисциплін (переважно практичних та семінарських занять) на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”, оскільки на наступних освітньо-кваліфікаційних рівнях “спеціаліст” та “магістр” за нормативними документами, акредитаційними вимогами Міністерства освіти і науки мають право викладати викладачі вищої категорії: доценти та професори.

Вважаємо, що поряд з поняттям “молодий викладач” доцільно й можливо використовувати поняття “викладач-початківець”, оскільки “початківцем” згідно тлумачного словника сучасної української мови називають того, “хто починає творчий шлях у певній професії; особу, що починає працювати якійсь галузі” [2, с.1096]. Тому зазначаємо, що у нашому дослідженні означені поняття будуть вживатися як синонімічні.

Оскільки саме молодих викладачів залучають до проведення семінарських, практичних, лабораторних занять, саме вони, як правило, призначаються кураторами академічних, тому найтісніше спілкування зі студентами (щільніше ніж на лекціях, які ведуть досвідчені викладачі), здійснюють саме викладачі-початківці, маючи можливість власною особистістю, професіоналізмом впливати на формування студента як майбутнього фахівця, а відповідно забезпечувати якість вищої освіти.

Н.І.Лісова, вивчаючи проблему розвитку психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти, дійшла висновку, що “у становленні молодого вчителя і формуванні його творчого почерку значимими є перші роки педагогічної праці”. Тому, зауважує на важливості того, “аби у цей період для нього були створені всі необхідні умови для успішної адаптації до професії та ефективного стимулювання творчої активності” [4, с.30-31]. Безумовно означений період професійного життя молодого фахівця чи то в системі загальної середньої освіти, чи в системі вищої освіти, має певні особливості, які необхідно врахувати у роботі з такою категорією кадрів.

Академік І.А.Зязюн, всебічно досліджуючи проблему педагогічної майстерності, здійснює порівняльний аналіз діяльності педагога-майстра і педагога-початківця, що дає можливість визначити особливості професійної поведінки молодого педагога, що є важливим для подальшого планування його професійно-особистісного розвитку [6, с. 38]. На основі аналізу даних таблиці 1. можна стверджувати, що на відміну від досвідченого педагога, у молодого фахівця, на думку І.А.Зязюна, існують труднощі щодо реалізації прийомів самоаналізу, самоконтролю власної діяльності, поведінки, психічних станів; такий педагог недостатньо впевнений у своїх діях, що безумовно впливає на якість організації та здійснення навчально-виховного процесу.

Вчений Р.Х. Шакуров акцентує на тому, що молодий педагог добре розуміється в теорії – знає зміст предмета, педагогіку, психологію, методику, але недостатньо володіє педагогічною технікою, вміннями і навичками необхідними для ефективного використання своїх теоретичних знань у практиці роботи [8, с. 38].

Для виявлення та характеристики особливостей діяльності молодих викладачів доцільним, з нашої точки зору, є застосування моніторингових досліджень, які на сучасному етапі визначаються як надійний і ефективний

засіб управління процесом забезпечення якості вищої освіти. Відповідно до вищезазначеного нами були проведені моніторингові дослідження серед молодих викладачів ВНЗ (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Буковинська державна фінансова академія, Чернівецький медичний університет), що дозволило вивчили самооцінку молодих викладачів, їх думку про проблеми і складності науково-педагогічної діяльності, думки колег про методи і форми їх діяльності та спілкування зі студентами, й на основі отриманих результатів, - виявити особливості їх професійної діяльності.

До особливостей професійної діяльності молодого викладача, по-перше, можна віднести зміну його об'єктивного місця в системі стосунків з іншими людьми. Якщо магістрант є об'єктом і суб'єктом навчання, то, перейшовши в категорію викладача, він сам починає керувати, організовувати і регулювати діяльність своїх студентів, брати на себе відповідальність за їх професійне формування, тобто виступає суб'єктом педагогічного процесу. Якщо на етапі професійного навчання його самооцінка складалася на основі того, як його успіхи оцінюють педагоги і однокурсники, то тепер – на самооцінку впливають також досягнення і недоліки студентів, яких викладач-початківець навчає. Молоді викладачі, які починають займатися науково-педагогічною діяльністю у ВНЗ, змушені пристосовуватись до умов, намагаючись себе зарекомендувати. Вони, в переважній більшості, податливі і залежать від тієї ситуації, яка їх оточує; взаємини в колективі кафедри, що мають формальну і неформальну структури, своїх лідерів, впливають на розвиток молодих педагогів. Вагому роль у цьому процесі відіграють терпиме, позитивне ставлення колег до молодого фахівця, контакти з професорами, доцентами, які безпосередньо та опосередковано здійснюють вплив на їх професійне зростання.

Оскільки, відповідно до індивідуального плану викладача, як нормативного документа кожного науково-педагогічного працівника, професійна діяльність у ВНЗ передбачає виконання навчальної (викладацької), методичної, наукової, виховної та організаційної видів роботи, усі функції, як види діяльності, повинні реалізовуватись в єдності, хоча у різних педагогів може одна переважати над іншими: у деяких переважає педагогічна спрямованість, в інших – дослідницька, у третіх – однаково виражена педагогічна і дослідницька. Професіоналізм викладача ВНЗ, на нашу думку, виявляється в умінні на основі аналізу, планування, прогнозування, самоконтролю здійснювати діяльність комплексно, для того, щоб відповідати вимогам сучасного педагога вищої школи. Відповідно, особливістю професійної діяльності молодого викладача можна вважати й те, що досить складним для недавнього студента, є одночасне поєднання різних видів науково-педагогічної діяльності, що вимагає високої самоорганізації праці та допомоги старших колег кафедри, факультету.

У структурі професійної діяльності викладача можна виділити наступні компоненти: власну діяльність викладача (певна система методів і прийомів викладання, дослідницької роботи, виховних дій тощо); організацію ним діяльності студентів, взаємодія з ними (управління і керівництво); спілкування викладача і студентів. Аналіз науково-педагогічної діяльності молодих викладачів дозволяє стверджувати, що часто результати найперших контактів викладача-початківця зі студентами визначають вибір напрямку, за яким розвиватиметься професійно-педагогічне спілкування між ними.

Професійна діяльність молодого викладача пов'язана з багатьма проблемами, адже з перших днів роботи більшість викладачів-початківців працюють на повну ставку, проводячи семінарські, практичні та лабораторні заняття, що для них представляє велике навантаження, оскільки, як правило, не цілком володіють методикою викладання і педагогічною технікою і орієнтовані на використання репродуктивних методів навчання студентів. Молодий педагог ще не цілком володіє прийомами диференційованого підходу, не враховує особливості пам'яті і мислення студентів, не завжди уміє давати завдання з врахуванням підготовки студентів. Часто багато викладачів-початківців не вміють розподіляти час у процесі проведення заняття, затягують опитування, захоплюють частину перерв тощо. Не треба також забувати про недостатність досвіду і майстерності у молодого викладача, а звідси - відсутність власного стилю діяльності, що може призводити до відчуття невпевненості в собі.

Характеризуючи особливості діяльності молодих викладачів, можна відзначити, що у більшості з них відсутнє критичне ставлення до себе та інших. У професійному плані самооцінка молодих фахівців часто буває неадекватною. Так, дослідження самооцінки викладачів-початківців (опитано 326 респондентів) показало: в 78% самооцінка завищена, лише в 22% – адекватна, а заниженої самооцінки не виявлено, у в той же час частина викладачів (14%) інколи бувають розчарованими у власних здібностях, знаннях, уміннях тощо, що ситуативно занижує самооцінку.

За дослідженнями С.М.Хатунцевої, на етапі адаптації самооцінка викладачів-початківців нестійка, що інколи призводить до негативного емоційного фону діяльності і навіть до спроб зміни професійної діяльності [7, с.65]. Завищена самооцінка може провокувати постановку завдань вищих за реальні можливості, зневагу до необхідної інформації, допомоги, мінімізацію зусиль для досягнення мети, применшуючи при цьому дію досягнутих успіхів і викликаючи сильне емоційне переживання отриманих невдач. Наслідком заниженої самооцінки є пасивність, боязнь активності, схильність до постановки дуже легких завдань, заниження суб'єктивної вірогідності успіху, дезорганізуючий вплив невдач.

Підтвердженням вищезазначеного є результати зіставлення самооцінки молодих викладачів власних професійно значущих характеристик і оцінки студентами наявності цих же характеристик у викладачів, проведених за методикою, розробленою Л.Н.Макаровою спільно з В.Н.Косирєвим і С.Б.Каверіним [5, с.426-428], які показали відсутність адекватного сприйняття викладачами-початківцями себе та власної професійної діяльності.

Для виявлення рівня прояву власних професійно значущих характеристик, молоді викладачі оцінювали їх за 10-бальною шкалою, орієнтуючись на те, як часто вони виявляються в їх професійній діяльності у ВНЗ: 9-10 балів - характеристика виявляється завжди; 7-8 балів – досить часто; 5-6 балів – в половині випадків; 3-4 бали – рідко; 1-2 бали – практично відсутня; 0 балів – важко відповісти. Розподіл балів за рівнями відбувався наступним чином: високий рівень прояву характеристики – 7,5-10 балів; середній рівень прояву характеристики – 4-7,4 балів; низький рівень прояву характеристики – 1-3,9 балів. Для більшої об'єктивності даних прояву дані характеристики у викладачів-початківців оцінювались також їх студентами.

Порівняльний аналіз результатів засвідчує, що оцінки молодих викладачів та студентів істотно відрізняються, що чітко видно з графіка, побудованого для наочного підтвердження наших висновків (див. рис. 1.), де на осі абсцис наведені 14 показників професійно значущих характеристик викладачів-початківців (1 – ерудиція; 2 – професійна спрямованість; 3 – культура мовлення; 4 – доступність викладу навчального матеріалу; 5 – проблемність викладу навчального матеріалу; 6 – контакт зі студентською аудиторією; 7 – створення сприятливого психологічного мікроклімату; 8 – педагогічний оптимізм; 9 – вимогливість; 10 – тактовність; 11 – об'єктивність; 12 – захопленість професійною діяльністю; 13 – добросовісність; 14 – співпереживання), на осі ординат – рівень вираження характеристики.

Рисунок 1 наочно зображує середні арифметичні показники оцінки молодими викладачами рівня прояву власних професійно значущих характеристик і оцінки їх реалізації у діяльності викладачів студентами.

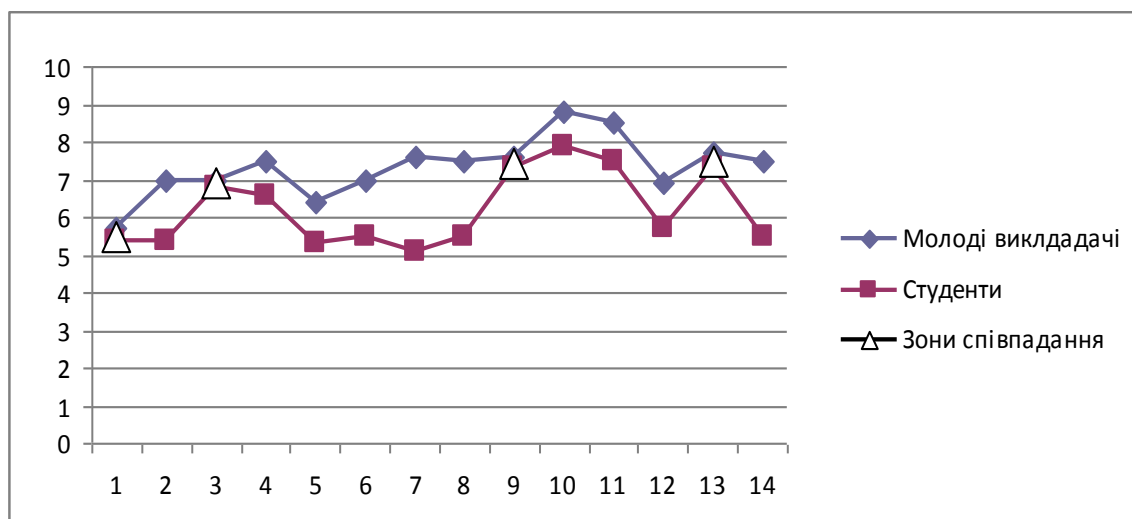

Рис. 1. Середні результати самооцінки молодими викладачами професійно значущих характеристик та оцінки їх студентами

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що молоді викладачі оцінили рівень прояву своїх професійно значущих характеристик як високий з 8 характеристик, а саме: доступність викладу матеріалу (7,5); створення сприятливого психологічного мікроклімату (7,6); педагогічний оптимізм (7,5); вимогливість (7,6); тактовність (8,8); об'єктивність (8,5); добросовісність (7,7); співпереживання (7,5) і середній з 6 характеристик: ерудиція (5,7); професійна спрямованість (7,0); культура мовлення (7,0); проблемність викладу навчального матеріалу (6,4); контакт зі студентською аудиторією (7,0); проблемність викладу навчального матеріалу (6,4); контакт зі студентською аудиторією (7,0); захопленість професійною діяльністю (6,9). Студентами ті ж характеристик викладачів-початківців оцінені в основному на середньому рівні прояву 12 характеристик і лише 2 – на високому: тактовність (7,9) та об'єктивність (7,5). Лише у оцінці чотирьох характеристик (ерудиція, культура мовлення, вимогливість, добросовісність) думки молодих викладачів і студентів були близькі, що можна назвати зонами співпадання. Не виявлено жодної характеристики, яку б студенти оцінили вище ніж самі викладачі-початківці, що ще раз підтверджує факт завищеної самооцінки у більшості молодих викладачів.

З розмови зі студентами з'ясувалося, що далеко не всі молоді викладачі прагнуть встановити професійно-особистісний контакт зі студентською аудиторією, виявляють зацікавленість в їх навчальних досягненнях, створюють сприятливий психологічний клімат, що сприяє співпраці викладача і студентів. Це, з нашої точки зору,

свідчить про недостатній рівень психолого-педагогічних знань та умінь викладачів-початківців, недостатні знання їх психологічних особливостей студентів та володіння професійно-педагогічною майстерністю, хоча молоді педагоги з цим не завжди погоджуються. Результати засвідчують, що з п'яти професійно значущих характеристик самооцінка викладачів та оцінка студентів суттєво відрізняється в межах близько 2 балів: професійна спрямованість (7,0 і 5,4 відповідно); контакт зі студентською аудиторією (7,0 і 5,5); створення сприятливого мікроклімату (7,6 і 5,1); педагогічний оптимізм (7,5 і 5,5); співпереживання (7,5 і 5,5).

Одна з важливих характеристик, яка по-різному оцінюється викладачами-початківцями і студентами, – педагогічний оптимізм. На думку студентів, мало хто з викладачів вірить через свою педагогічну дію, в можливості та успіхи студентів. Нижче за викладачів студенти оцінюють і таку якість, як професійну спрямованість. На їх думку, молоді викладачі не завжди орієнтують студентів на використання матеріалу, що вивчається, в майбутній професійній діяльності, намагаються максимально наблизити навчальний матеріал, що вивчається, до майбутньої професії. На наш погляд, все це може свідчити про недостатні вміння інтегрувати знання, здійснюючи міжпредметні зв'язки та встановлюючи на перспективу зв'язок з практичною майбутньою діяльністю.

Наявні відмінності у відповідях викладачів-початківців та студентів щодо їх взаємостосунків зі студентами, що проявляється в оцінці таких характеристик як: контакт зі студентською аудиторією, створення сприятливого мікроклімату, співпереживання. Недостатній рівень прояву означених характеристик, за міркуваннями студентів, що не завжди визнається молодими викладачами, дозволяє виокремити такі особливості діяльності молодих викладачів, як труднощі щодо вибору позиції у взаємостосунках зі студентами, оскільки педагоги на початку своєї професійної діяльності мало відрізняються від студентів, особливо старших курсів, за віком, уподобаннями, життєвими позиціями і для того, щоб поставити себе у позицію суб'єкта педагогічного процесу, досить часто обирають авторитарний чи ліберальний стилі поведінки, боячись, будучи впевненими, що саме це не вплине на руйнування їх іміджу, або на його формування як "серйозного, вимогливого викладача" чи, навпаки, не зруйнує хороших стосунків з недавніми друзями-студентами.

Зіставлення отриманих думок молодих викладачів про себе з думками їх студентів дозволяє стверджувати, що вони не завжди можуть побачити і усвідомити свої успіхи, переваги, помилки, побачити проблеми, об'єктивно оцінити себе. Так, успіхи сприймаються як данина, і не з'ясовуються їх причини з тим, аби закріпити позитивні результати діяльності. І в той же час викладачі не помічають, що вимогливість інколи змінюють прискіпливістю, демократизм у взаєминах зі студентами – потуранням, проявом непослідовності у оцінках діяльності студентів, застосуванням таких методів впливу на студентів, які не враховують їх індивідуально-типологічні особливості, характер і зміст ситуації спільної діяльності тощо.

На нашу думку, самооцінка молодими викладачами даних характеристик, ступеня їх прояву стимулює до особистісних та професійних змін, саморозвитку, усвідомлення необхідності в таких змінах, потреба в саморозвитку і самовдосконаленні є тими мотивами, які, головним чином, і визначають рівень активності молодих викладачів та зацікавленість у досягненні реальних результатів професійно-особистісного зростання.

Професійно значимі якості та здібності молодого викладача, його фахово-педагогічні знання й вміння, вдосконалення досвіду творчого рішення в різних ситуаціях науково-педагогічної діяльності є основою його професійного та особистісного розвитку. Успішність даного процесу не малим чином залежить від рівня сформованості у викладача умінь здійснювати рефлексію. Молодий викладач не зможе керувати власним професійно-особистісним розвитком без рефлексії як процесу самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Рефлексія можлива при регулярному й повному здійсненні аналізу професійної діяльності та її результатів і лише при систематичному й повному аналізі науково-педагогічної діяльності молодий викладач навчиться робити це швидко, оперативно, якісно, охоплюючи все більше різних нюансів і обставин педагогічного процесу, сприймаючи його цілісно.

Результати проведеного опитування 326 молодих викладачів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ), Чернівецького медичного університету (ЧМУ) та Буковинської державної фінансової академії (БДФА) засвідчили, що здійснюючи самооцінку рівня фахово-педагогічної підготовки до здійснення науково-педагогічної діяльності не завжди себе об'єктивно оцінюють, завищуючи результати. Завищена самооцінка, що характерно для молодих викладачів спричинює відсутність самокритичності, яка призводить до того, що, оцінюючи рівень своєї підготовки з фаху, методики викладання у ВНЗ, психології і педагогіки, до науково-дослідної роботи, 74 % викладачів-початківців трьох ВНЗ (ЧНУ, ЧМУ і БДФА) вважають, що в достатній мірі готові до науково-педагогічної діяльності (26,8 – високий рівень; 47,2 – середній рівень).

На основі власного досвіду науково-педагогічної діяльності, управлінської діяльності, спостережень за діяльністю молодих викладачів та бесід з ними дозволимо стверджувати, що насправді це далеко не так: лише четверта частина молодих викладачів може здійснювати ґрунтовний психолого-педагогічний аналіз проведений ними навчальних занять, пояснювати доцільність використання тих або інших методів і форм організації навчання студентів, обґрунтовувати необхідність обраного змісту навчального матеріалу.

Доцільно зазначити, що поточні результати опитування засвідчують все ж таки відмінність у самооцінці викладачів, які мають базову психолого-педагогічну та методичну освіту і зовсім не дотичні за фахом до неї. Безумовно, викладачі-фінансисти, викладачі-медики, викладачі-інженери тощо, не маючи за плечима ґрунтовної психолого-педагогічної підготовки на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”, за період магістратури не можуть підготуватися ґрунтовно і всебічно до викладацької діяльності у ВНЗ, що зумовлює необхідність системної цілеспрямованої роботи з ними, як молодими фахівцями, на перших етапах науково-педагогічної діяльності у ВНЗ.

Спостереження та незалежні характеристики досвідчених колег молодих викладачів та психолого-педагогічний аналіз проведених ними навчальних занять показали: навіть при ґрунтовному знанні змісту навчальної дисципліни, яка викладається, молодими викладачами не завжди вибираються і застосовуються педагогічно доцільні та ефективні методи і форми навчання студентів; рідко здійснюється індивідуальний і диференційований підхід у процесі роботи зі студентами; стимулювання й активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів носять епізодичний несистемний характер; контроль та оцінка учбової навчальних досягнень студентів часто є одноманітними за видами, формами, методами та рідко стимулюють їх до подальшої навчально-пізнавальної діяльності; складні і конфліктні ситуації, які виникають в процесі спілкування молодих викладачів зі студентами, вирішуються або авторитарно (з позиції “викладач завжди правий”), або не вирішуються зовсім.

На початку науково-педагогічної діяльності у викладачів, як правило, ще не сформований власний стиль спілкування, що проявляється в непослідовності їх дій (висунення наказів, підвищених вимог, або потурання), відсутність розрахунку, труднощі у вживанні способів і прийомів науково-педагогічної діяльності у відповідності з аналізом навчально-виховної ситуації чи врахування особливостей студентів. Навпаки, досить часто викладачі діють стихійно та інтуїтивно, що призводить до утруднення для студентів передбачення дій молодого викладача і виникнення напруження, конфліктів у спілкуванні між ними. Відповідно існує необхідність розвитку стилю спілкування викладачів-початківців на початку їх професійної діяльності.

В процесі спілкування молоді викладачі, як зазначалося вище, часто проявляють непослідовність використання методів та прийомів педагогічного спілкування. Однією з причин, на нашу думку, є невелика вікова різниця (часто всього 2-3 роки) між молодими викладачами та їх студентами, внаслідок чого вони намагаються самостверджуватися серед студентів часто впадаючи в крайності. Однією крайністю самоствердження є панібратство із студентами, фамільярність. В цьому випадку молодим викладачам здається, що чим наполегливіше вони підкреслюватимуть вікову спільність зі студентами в одязі, лексичі і т. д., тим більш тісними виявляться контакти. Однак такий шлях самоствердження часто обертається втратою авторитету і серйозними конфліктами. Як правило, конфліктні ситуації обумовлені віковими та індивідуальними особливостями студентів, що можуть проявлятися у незадоволенні при їх оцінюванні. Іншою крайністю є авторитарність молодих педагогів, яка виступає як своєрідний спосіб самоствердження серед студентів.

Дослідження, що проводились нами для вивчення стилю спілкування молодих викладачів ЧНУ, ЧМУ, БДФА дозволяють стверджувати, що 62,7% з них реалізовували тенденції авторитарного стилю спілкування, 6,1% – ліберального і лише 31,2% респондентів – демократичного. Свою схильність до авторитарного стилю вони пояснювали можливістю утримувати дисципліну на заняттях, можливістю добитися кращих результатів навчання від студентів та авторитарністю своїх педагогів у процесі здійснення професійної підготовки.

За результатами наших досліджень виявилось, що 68,3% молодих фахівців, в першу чергу, заклопотані миттєвим результатом і, як правило, не аналізують перспективи розвитку їх стосунків зі студентами. Молодих викладачів, за їх твердженнями, особливо лякає стан, коли, як їм здається, що може виявитися їх професійна неспроможність в очах студентів, а звідси й прагнення якнайшвидше вирішити конфлікт за допомогою “заборонних” санкцій. Хоча, як свідчить вивчення думок студентів, такі способи фактично гасять лише зовнішні прояви конфлікту.

В процесі науково-педагогічної діяльності молоді викладачі відчувають труднощі у виборі способів і методів її здійснення. Наприклад, типовим є те, що викладачі-початківці, розпочавши професійну діяльність у ВНЗ і не маючи при цьому відповідного досвіду роботи, сформованого стилю діяльності, власного іміджу, часто копіюють чужий стиль діяльності педагогів-колег або своїх викладачів. Тому в період адаптації молодого викладача становлення його індивідуального стилю діяльності, розвиток професіоналізму часто відбувається шляхом проб і помилок, причому від помилок страждають і студенти, і якість навчання, і самі педагоги.

За результатами дисертаційних досліджень Я.В.Абсаямової [1], С.М.Хатунцевої [7] не всі викладачі на початку роботи у ВНЗ швидко адаптуються до нової для себе діяльності. У даний період перед ними виникає низка труднощів, які перешкоджають успішній науково-педагогічній діяльності, серед яких вчені називають: відсутність або недоліки спеціальної психолого-педагогічної підготовки, що пов'язано з недосконалістю системи магістерської підготовки і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; недостатня розробленість в педагогічній науці багатьох важливіших проблем педагогіки і психології вищої школи; дефіцит і недоступність

практичних рекомендації для молодих викладачів ВНЗ, що враховували б сучасні досягнення в галузі педагогіки вищої школи; недосконалість системи наставництва тощо.

Для аналізу ситуації нами було проведено опитування серед 326 молодих викладачів трьох ВНЗ (Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ), Чернівецького медичного університету (ЧМУ) та Буковинської державної фінансової академії (БДФА)) з метою виявлення причин, що впливають на виникнення труднощів їх науково-педагогічної діяльності. Аналіз отриманих результатів засвідчує, що в середньому 280 з 326 опитаних молодих викладачів трьох ВНЗ відчувають труднощі у науково-педагогічній діяльності, що становить 85,87% (ЧНУ – 86,1%; ЧМУ – 85,1%; БДФА – 86,42%) і лише 46 (14,14%) задекларували, що таких труднощів у них немає.

Якщо проводити аналіз за трьома напрямками труднощів, що пов'язані зі змістом навчального матеріалу, методикою викладання у вищій школі та педагогікою і психологією вищої школи, то результати відрізняються щодо змісту навчального матеріалу. Молоді викладачі визнають, що такі труднощі існують, але їх у кількісному еквіваленті менше: лише у 35 з 158 чол. ЧНУ (22,15%); 16 чол. з 87 ЧМУ (18,39%) і 13 чол. з 81 БДФА (16,05%) на противагу тим труднощам, які пов'язані з методикою викладання у вищій школі (32,91% – ЧНУ; 31,03% – ЧМУ; 35,80% – БДФА) та

педагогікою і психологією вищої школи (31,01% – ЧНУ; 35,63% – ЧМУ; 34,57% – БДФА) відповідно. На нашу думку, це пов'язано з тим, фахові знання у молодих викладачів, незалежно від спеціальності, сформовані на достатньо високому рівні у процесі їх професійної підготовки. Це засвідчують відповіді незначної кількості респондентів (3,79% – ЧНУ; 4,59% – ЧМУ; 3,70% – БДФА), які серед причин виникнення труднощів у науково-педагогічній діяльності вбачають недостатнє володіння навчальним матеріалом. Трохи більша кількість респондентів дані труднощі пов'язують з недостатністю досвіду у відборі навчального матеріалу (11,4% – ЧНУ; 9,19% – ЧМУ; 8,64% – БДФА).

Значно більша кількість респондентів вказує на причини виникнення труднощів саме ті, які пов'язані з методикою викладання, педагогікою та психологією вищої школи. Так, загалом таких викладачів-початківців ЧНУ – 63,92%; ЧМУ – 66,66%; БДФА – 70,37%. На недостатність знань з методики та педагогіки й психології вищої школи вказують 25,95% – ЧНУ; 28,74% – ЧМУ; 32,1% – БДФА. Однією з причин виникнення труднощів у науково-педагогічній діяльності молоді викладачі вбачають недостатність досвіду викладання вищої школі, що пов'язано з психолого-педагогічною та методичною підготовкою у ВНЗ: ЧНУ – 10,13%; ЧМУ – 11,49%; БДФА – 12,35%, а також не сформованість умінь спілкуватися зі студентами та впевненість у собі як викладачеві: ЧНУ – 15,19%; ЧМУ – 16,09%; БДФА – 16,08%. Вважаємо це цілком закономірним, оскільки, на нашу думку, підготовка в магістратурі за своєю тривалістю та змістом, короткочасністю асистентської практики не дозволяє здійснити підготовку магістрантів, як майбутніх викладачів, на високому психолого-педагогічному рівні. А якщо взяти до уваги, що у непедагогічних ВНЗ чи на непедагогічних спеціальностях класичних університетів відсутній цикл психолого-педагогічних дисциплін на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”, то часто буває, що студенти магістратури засвоюють дисципліни “Психологія і педагогіка вищої школи”, “Методика викладання у вищій школі” без знань загальної педагогіки і психології та без проходження педагогічної практики у загальноосвітніх закладах. Це утруднює підготовку майбутніх викладачів до науково-педагогічної діяльності, що в свою чергу, робить обґрунтовано актуальною проблемою створення цілісної системи розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача на етапі післядипломної підготовки у процесі професійної діяльності у ВНЗ.

Взагалі, якщо порівнювати підготовку молодих викладачів в умовах класичного університету (на прикладі ЧНУ), то поточні результати опитування засвідчують, що випускники магістратури педагогічних спеціальностей мають перевагу і менше труднощів на етапі діяльності, оскільки володіють ґрунтовнішою підготовкою ніж маїстри технічних, юридичних, економічних напрямів підготовки, на що звертають увагу не лише молоді викладачі, а й досвідчені педагоги вищої школи, представники управлінського корпусу, яким доволі часто приходиться аналізувати діяльність викладачів-початківців.

Разом з тим, що молоді викладачі, що мають фахову психолого-педагогічну підготовку також відчувають труднощі, оскільки більш звиклі до практики роботи у загальноосвітніх навчальних закладах (школах, гімназіях, ліцеях), що входило до програми професійної підготовки на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”, але не пристосовані до умов вищої школи, недостатньо знайомі з особливостями студентського віку і часто ставляться до студентів як до старшокласників, ототожнюючи ці два вікові етапи. З віковими особливостями студентського віку молоді викладачі знайомі мало, оскільки програма вивчення курсу “Психологія та педагогіка вищої школи” передбачає лише одну тему з даної проблеми, що є недостатнім для майбутньої викладацької діяльності. Незнання вікових особливостей студентів призводить до того, що їх з боку молодих викладачів досить часто висуваються “школярські вимоги”, вибираються недостатньо ефективні форми, методи, прийоми активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Молодим викладачам ВНЗ, які не мають прямого відношення до психології, педагогіки та методики викладання у вищій школі, ще складніше, оскільки велика частина їх – випускники цих же ВНЗ, які в процесі своєї підготовки не вивчають предмети педагогічного циклу на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”, а педагогіку вищої школи, методику викладання своєї дисципліни засвоюють, як правило, за один семестр магістратури при

незначній кількості годин. Тому багато хто з них не лише не бачить і не усвідомлює дійсних причин труднощів, але й часто пояснює їх лише особливостями сучасних студентів ("студенти окрім навчання працюють", "студенти просто ледачі" і тому подібне). Всебічний аналіз навчальних занять, способів діяльності самих викладачів-початківців свідчить про їх недостатнє уміння здійснювати рефлексію, аналізувати психолого-педагогічні й методичні аспекти процесу навчання.

Висновки... Таким чином, на основі проведеного дослідження, нами виявлені такі особливості науково-педагогічної діяльності молодих викладачів ВНЗ: недостатньо високий рівень сформованості професійно значущих характеристик особистості молодих викладачів (педагогічна спрямованість; врахування реакції студентської аудиторії, уміння зняти напругу і втому аудиторії, тактовність, об'єктивність, співпереживання тощо); часто неадекватна (завищена) самооцінка; недостатність психолого-педагогічних та методичних знань, пов'язаних із специфікою викладання у вищій школі і невміння використовувати теоретичні знання на практиці; відсутність уміння рефлексувати й аналізувати процес науково-педагогічної діяльності та її результати; непослідовність вибору та використання методів, прийомів спілкування зі студентами через невелику вікову різницю з ними. Вагомою особливістю науково-педагогічної діяльності молодих викладачів ВНЗ, в яких не здійснюється чи здійснюється в малому обсязі психолого-педагогічна та методична підготовка, є низький рівень або відсутність готовності до викладацької діяльності.

На основі вищезазначеного стверджуємо, що універсальної програми, придатної для становлення молодого викладача, нами не виявлено, що, в свою чергу, вимагає розробки внутрівузівської системи, спрямованої на розвиток особистісних та діяльнісних складових педагогічного професіоналізму молодого педагога в процесі його професійної діяльності, на що спрямовуватимуться наші подальші дослідження.

Література

1. Абсаямова Я. В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Абсаямова Яна Вадимівна. – К., 2005. – 207 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. – 1736с.
3. Иванец Н. В. Профессиональное становление начинающих преподавателей ВУЗа : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Иванец Нина Витальевна. – Кемерово, 2005. – 202 с.
4. Лісова Н. І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лісова Наталія Іванівна. – К., 2005. – 249 с.
5. Маркова Л. Н. Теоретические основы развития индивидуального стиля педагогической деятельности преподавателей высшей школы : дис. ... /Л. Н. Маркова. – Белгород, 2000. – 450 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за заг. ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., доп. і переробл. –К. : Вища освіта, 2004. – 422 с.
7. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Хатунцева Світлана Миколаївна. – Х., 2004. – 204 с.
8. Шакуров Р. Х. Творческий рост педагога / Р. Х. Шакуров. – М. : Знание, 1995. – 80 с.

Анотація

У статті, на основі результатів емпіричних досліджень, здійснений аналіз особливостей науково-педагогічної діяльності молодих викладачів вищої школи та труднощів, що виникають в процесі реалізації її

Аннотация

В статье, на основе результатов эмпирических исследований, осуществлен анализ особенностей научно-педагогической деятельности молодых преподавателей высшей школы и трудностей, которые возникают в процессе ее реализации.

Summary

In this paper, based on the results of empirical studies carried out analysis of the characteristics of scientific and educational activities of young high school teachers and the difficulties encountered in the implementation of.

Ключові слова: молодий викладач вищої школи, науково-педагогічна діяльність, особливості професійної діяльності молодого викладача, труднощі професійної діяльності молодого викладача.

Ключевые слова: молодой преподаватель высшей школы, научно-педагогическая деятельность, особенности профессиональной деятельности молодого преподавателя, трудности профессиональной деятельности молодого преподавателя.

Key words: young high school teacher, scientific and educational activities, particularly professional young teacher professional difficulties young teacher.

Подано до редакції 18.03.13.

УДК 37:7.012 "71"